

Риторико-комунікативна культура сучасного університету як інтегративний фактор формування академічної еліти: аналіз новітньої джерельної бази

Олена ЩЕРБАКОВА

к.філол.н., доцент, старший науковий співробітник,

провідний науковий співробітник Відділу лідерства та інституційного розвитку вищої освіти Інституту вищої освіти НАПН України

Міждисциплінарні риторикознавчі заходи

Із-поміж низки виявлених перспективних напрямів розвитку риторико-комунікативної культури сучасного університету як інтегративного фактора формування академічної еліти були й такі (характерні для етапу започаткування досліджуваної тематики), що пов'язані з аналізом теоретичних підходів до вивчення стану проблеми, з окресленням завдань щодо стимулюючих чинників і складників формування риторико-комунікативної культури представників академічної еліти у різних сферах їхньої життєдіяльності, з визначенням пріоритетних напрямів риторикознавчих досліджень в оновленні лідерського потенціалу університетів та ефективності публічної комунікації учасників цього процесу тощо. Тож, актуального значення набуває виявлення міжнародних риторикознавчих заходів і наукових шкіл, аналіз змісту їхньої діяльності тощо.

Уперше подамо аналіз деяких узагальнених фактографічних відомостей щодо діяльності сучасних риторикознавчих інституцій (товариств, асоціацій чи інших організацій), котрі активно запроваджують дискурс з актуальних освітніх проблем вищої школи в Україні, Європі і світі.

До різновидів риторикознавчих заходів у системі вищої освіти й науки відносимо наступні: конференції, симпозіуми, форуми, колоквиуми, читання, презентації, семінари, школи, курси, відкриті лекції, публічні виступи, засідання, дні відкритих дверей, майстер-класи, обговорення, бесіди, зустрічі, дебати, дебатні турніри, практикуми, чемпіонати, конкурси, марафони, тренінги тощо. Їх розглядаємо як: міцні платформи для інтеграції вищої освіти і науки та їх інтернаціоналізації; ефективні засоби багатогранного вивчення досліджуваних питань й фахового обміну думок в обраній галузі знань і старань людства; надійні джерела професійної інформації і соціальної комунікації; дієві форми навчання і викладання своїх предметів та апробації результатів проведених досліджень; результативні інструменти демонстрації риторико-комунікативної культури публічного мовця тощо. Зауважимо, що не усі перераховані види наукових, навчально-методичних та культурно-освітніх міждисциплінарних заходів проілюстровані у подальшому викладі.

Актуальність досліджуваної проблеми засвідчує велика кількість цьогорічних риторикознавчих заходів міжнародного рівня із розвитку риторико-комунікативної культури сучасного університету. Із них зауважимо на таких (далі – за хронологією подій):

– Росія: XIX Міжнародна наукова конференція «*Риторика у контексті освіти й культури*» (Рязань, 29–31 січня 2015 р.) організована з ініціативи Російської асоціації викладачів, дослідників і вчителів риторики на базі ФДБОЗ ВПО «Рязанський державний університет ім. С. О. Єсеніна» (Росія); приділено увагу таким питанням: традиції класичної риторики і сучасність; комунікація у політичній, соціальній та культурній царинах; нові тенденції у викладанні риторики та інших дисциплін у вищих закладах освіти; комунікативні та риторичні тренінги; риторизації як процес риторичної просвіти тощо; голова організаційного комітету конференції – професор Володимир Аннушкін, співголова – професор Йосиф Стернін.

– Україна: Міжнародна наукова конференція «*Риторика як пропедевтика й теорія комунікації*» (Суми, 18–19 березня 2015 р.) об'єднала зацікавлених у вивченні ролі і змісту риторики у соціально-політичних, філософських і медійних науках, теорії і практики конфліктології та сучасних маніпулятивних засобах переконання, впливу медіа на формування морально-етичних цінностей у студентському середовищі; проведена за співпраці: Сумського національного аграрного університету (кафедра філософії і соціології, на базі якої й проходила); завідувач – професор

Валентин Вандишев); Uniwersytet Jagielloński w Krakowie (Wydział Zarządzania i Komunikacji Społecznej), Харківського національного технічного університету сільського господарства ім. Петра Василенка (кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування» та соціально-гуманітарних дисциплін), Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie (Wydział Nauk Humanistycznych), Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна (філософський факультет).

– Греція: міжнародний семінар «*Способи переконання: міждисциплінарні підходи та дидактичні пропозиції*» [гр.: «Ο Λόγος της Πειθούς: Διεπιστημονικές προσεγγίσεις και διδακτικές προτάσεις»] (Афіни, 14–15 лютого 2015 р.)²⁹⁰ ініційовано Лабораторією прикладного мовознавства, дослідження літератури і риторики Університету Афін, науковою некомерційною Грецькою асоціацією з просування риторики в освіті; захід проведено під егідою Міністерства освіти й релігій за співпраці з бюро з культурних питань та Всегрецькою організацією «Театр і освіта»; також відбулася друга Всегрецька зустріч риторичних асоціацій та презентація нового наукового журналу «Риторичне навчання»; завідувач Лабораторією – професор Афанасій Накас [гр.: Θανάσης Νάκας].

– Франція: 1) конференція «*Риторика видимого: клінічні спостереження у підручниках першої половини XIX століття*» [фр.: Conférence «Rhétorique du visible: Les observations cliniques dans les manuels de la première moitié du XIXe siècle»] (Париж, 5 березня 2015 р.)²⁹¹ організована науковим проектом «CAMELIA», що об'єднує науково-дослідницькі групи з університетів Paris-Descartes і Sorbonne Nouvelle-Paris 3, є багатопрофільним і трансісторичним проектом з вивчення концепції медичної етики з XVIII ст. до сьогодення; пройшла в Університеті Париж 3 Нова Сорбонна у форматі лекції професора Рурського університету (Бохум, Німеччина) Рудольфа Беренса [Rudolf Behrens]; і 2) *третій конкурс красномовства на факультеті права у Ніцці* [фр.: 3ème édition du Concours d'éloquence Nikaïa à la faculté de droit de Nice] (Ніцца, 19 квітня ц. р.)²⁹², проведений в Університеті Ніцци Софія-Антиполіс.

– Італія: II Міжнародна конференція «*Досягнення консенсусу. Риторика між демократією та конфліктом*» [англ.: «Building consensus. Rhetoric between democracy and conflict»] (Палермо, 15–18 квітня 2015 р.)²⁹³ мала на меті підтримку міждисциплінарного дослідження ролі риторики і дискурсивних процесів у реалізації демократії та її можливих дегенерацій; організована Міжнародною дослідницькою групою з риторики «EIKOS» і відділом гуманітарних наук в Університеті Палермо, спільно з Міжнародним центром із вивчення філософії (SPR); пройшла в університеті Палермо; серед головних доповідачів: Лучано Канфора [Luciano Canfora] (Університет Барі), Еммануель Данблон [Emmanuelle Danblon] (Вільний університет Брюсселя) та Франко Ло Піпаро [Franco Lo Piparo] (Університет Палермо).

– Аргентина: 1) II Міжнародний конгрес із міждисциплінарної риторики «*Культура та її риторика*» [ісп.: II Congreso Internacional de retórica e interdisciplina «La cultura y sus retóricas»], у рамках якого пройшли засідання 2) III Національного симпозиуму з риторики [ісп.: III Coloquio Nacional de Retórica] і 3) III Латиноамериканської конференції з риторичних досліджень [ісп.: III Jornadas Latinoamericanas de Investigación en Estudios Retóricos] (усі три – Кордова, 22–26 червня 2015 р.)²⁹⁴; заходи проведено на базі факультету гуманітарних наук Національного університету Вілья Марія; запроваджено Аргентинською риторичною асоціацією, створеною з метою сприяння академічного обміну аргентинських фахівців у різних галузях риторики, запровадження нових знань через підтримку таких досліджень й тісніших зв'язків із міжнародним науковим співтовариством.

²⁹⁰ Οι εγγραφές έχουν ολοκληρωθεί. Σας ευχαριστούμε θερμά για το ενδιαφέρον! Η εκδήλωση θα μαγνητοσκοπηθεί και θα προβληθεί από το Ίδρυμα Μποδοσάκη. – URL : // <http://diimerida-gia-tin-peitho.webnode.gr/>.

²⁹¹ Conférence «Rhétorique du visible: Les observations cliniques dans les manuels de la première moitié du XIXe siècle. – URL : // <http://camelia.hypotheses.org/66>.

²⁹² Elliot Doucy vainqueur de la 3ème édition du Concours d'éloquence Nikaïa à la faculté de droit de Nice. – URL : // <http://unice.fr/fil/service-communication/actualites/elliott-doucy-vainqueur-de-la-3eme-edition-du-concours-deloquence-nikaia>.

²⁹³ Eikos. International research group on rhetoric. – URL : // <http://ricercafilosofica.it/home/eikos/>. – Title from the screen.

²⁹⁴ II Congreso internacional de retórica e interdisciplina «La cultura y sus retóricas». III Coloquio Nacional de Retórica. III Jornadas Latinoamericanas de Investigación en Estudios Retóricos. Presentación. – URL : // www.retoricaycultura.com.

– Польща: 1) конференція «Риторика у суспільстві знань» [англ.: «Rhetoric in the Knowledge Society»]²⁹⁵, 2) XIV Конференція «Риторика графічних засобів масової інформації» [пол.: XIV Konferencję «Retoryka wizerunku medialnego»] (обидві – Варшава, 24–27 червня та 5–6 листопада 2015 р.)²⁹⁶ і 3) міждисциплінарна наукова конференція «Риторичні традиції в культурі Просвітництва і Романтизму» [пол.: «Tradycje retoryczne w kulturze oświecenia i romantyzmu»] (Люблін, 26–27 листопада п. р.)²⁹⁷; усі три запроваджено Польським риторичним товариством (за участі інших інституцій) з метою поглиблення знань про риторичну культуру, заохочення викладання риторичної та інтеграції людей і установ, котрі її вивчають.

– Німеччина: 20-та конференція «Риторика в різних країнах» [англ.: Twentieth Biennial Conference «Rhetoric across Cultures»] (Тюбінген, 28–31 липня 2015 р.)²⁹⁸ проведена Міжнародним товариством з історії риторичної науки на базі філософського факультету Тюбінгенського університету.

– Велика Британія: Третій щорічний інтерактивний симпозіум «Риторика з Аристотелем» [англ.: Third Annual Interactive Rhetoric Symposium «Rhetoric with Aristotle»] (Оксфорд, 20–25 липня 2015 р.)²⁹⁹ організовано Мідлбері Центром із досліджень Середньовіччя і Відродження (CMRS); співголови: Prof. James J. Murphy, Dr. Nicholas Crowe й ін.

– Кіпр: I Міжнародна конференція «Вирішення питань у контексті: мистецтво переконання за жанрами і часом» [англ.: I International conference «Addressing Matters in Context: The Art of Persuasion across Genres and Time»] (Нікосія, 27–29 серпня 2015 р.)³⁰⁰ організована відділом соціально-політичних наук Університету Кіпр за співучасті Афіньського національного університету імені Каподистрії та факультету класичних мов і філософії Університету Кіпру; проведена на базі останнього.

– Словенія: 16-тигодинний семінар «Обговорення у класі та розмови у клубі» [словен.: 16-urni seminar «Debata pri pouku in v debatnem klubu»] (Гозд Мартулек, 21–22 листопада 2015 р.)³⁰¹ та 13-ті Міжнародні академічні дебати [англ.: 13th International Debate Academy Slovenia (IDAS)] (Гозд Мартулек / Кранська Гора та Любляна, 21–29 листопада п. р.)³⁰², заплановані як інтенсивний тиждень Усесвітніх університетських дебатів із серією тренінгів від фахівців міжнародного рівня; тощо.

На наступний рік заплановано такі міждисциплінарні заходи у риторикознавчій галузі вищої освіти України, Європи та світу:

– 36-ий Усесвітній університетський конкурс-чемпіонат у Греції [гр.: Το 36ο Παγκόσμιο Πανεπιστημιακό Πρωτάθλημα Debate έρχεται στην Ελλάδα] (Салоніки, до 4 січня 2016 р.; започатковано 27 грудня ц. р.)³⁰³; у заході, призначеному для розширення духовних горизонтів завдяки обміну думками, подальшому розвитку критичного мислення тощо, братимуть участь 1300 студентів із понад 350 університетів із 70 країн світу; за задумом організаторів чемпіонат спрямовано на поширення риторичної культури у грецькому суспільстві й освіті;

– XX Міжнародна науково-практична конференція «Риторика та риторикознавчі дисципліни за умов освітньої реформи» (Москва, 4–6 лютого 2016 р.; Росія), до участі у якій (на базі кафедри

---

²⁹⁵ Call for Papers. Rhetoric Society of Europe. Polish Rhetorical Society and Italian Language Department of the University of Warsaw look forward to welcoming you to the Fifth «Rhetoric in Society» Conference (RiS 5) entitled «Rhetoric in the Knowledge Society» University of Warsaw, Poland 24-27 June, 2015. – URL : http://www.retoryka.edu.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=63&Itemid=67&lang=pl.

²⁹⁶ XIV Konferencja PTR – Retoryka wizerunku medialnego. – URL : <http://www.retoryka.edu.pl/>.

²⁹⁷ Tradycje retoryczne w kulturze oświecenia i romantyzmu – konferencja. – URL : <http://www.retoryka.edu.pl/>.

²⁹⁸ Twentieth Biennial Conference. Tübingen Germany 28-31 July 2015. – URL : <http://www.ishr-conference.org/>.

²⁹⁹ Complete Atory. Third Annual Interactive Rhetoric Symposium. Oxford, England July 20–25, 2015. Rhetoric with Aristotle. – URL : http://rhetoricsociety.org/aws/RSA/asset_manager/get_file/85075?ver=1026.

³⁰⁰ International conference «Addressing Matters in Context». – URL : <http://persuasionconferenceucy.weebly.com>.

³⁰¹ Seminar «Debata pri pouku in v debatnem klubu». – URL : <http://www.zainproti.com/web/index.php/domov/351-seminarspik2015.html>.

³⁰² International Debate Academy Slovenia. – URL : http://debateacademy.net/Debate_Academy/IDA_Slovenia.html.

³⁰³ Το 36ο Παγκόσμιο Πανεπιστημιακό Πρωτάθλημα Debate έρχεται στην Ελλάδα. – URL : <http://www.kathimerini.gr/8335584/article/politismos/atzenta/to-36o-pagkosmio-panepisthmiako-prwta8lhma-debate-erxetai-sthn-ellada>.

риторики і культури мовлення Московського педагогічного державного університету) запрошуються науковці, викладачі, спеціалісти з риторики, культури мовлення та інших риторикознавчих дисциплін у вишах, школах, організаціях додаткової освіти й усі, хто професійно зацікавлений у вирішенні проблем ефективного і доречного мовлення у сучасному суспільстві та освіті;

– Міжнародна конференція «*Святі герої (героїні). Літературні побудови героїзму у Пізньоантичній і Ранньосередньовічній агіографії*» [англ.: International conference «Holy Hero(in)es. Literary Constructions of Heroism in Late Antique and Early Medieval Hagiography»] (Гент, 18–20 лютого 2016 р.; Бельгія)³⁰⁴, уперше ініційована дослідницькою групою Novel Saints, котра ґрунтується на традиції досліджень літературних персонажів IV–XII століть як героїв і героїнь у різних типах християнських оповідань; захід заплановано провести у Гентському університеті;

– Міжнародний дебатний турнір «*Під каштанами*» [англ.: International Debate Tournament «Under Chestnut Trees»] (Київ, триватиме до 24 квітня 2016 р. (стартував 22 квітня ц. р.); Україна)³⁰⁵;

– 17-та конференція Риторичного товариства Америки «*Риторика та зміни*» [англ.: 17th Biennial Rhetoric Society of America Conference «Rhetoric and Change»] (Атланта, штат Джорджія, 27–29 травня 2016 р.; США)³⁰⁶;

– колоквиум «*Викладання риторики крізь призму часу і культури*» («Риторична педагогіка крізь призму часу і культури») [англ.: «Teaching Rhetoric across Time and Cultures» («Rhetorical Pedagogy across Time and Cultures»); фр.: «Enseigner la rhétorique à travers le temps et le monde»] (Калгарі, 31 травня – 2 червня 2016 р.; Канада)³⁰⁷, ініційоване Канадським товариством з вивчення риторики і відбудеться в Університеті Калгарі;

– 6-та конференція «*Риторика для ефективного управління в Африці*» [англ.: 6th Conference «Rhetoric for good governance in Africa»] (Намібія, 4–6 липня 2016 р.; Південна Африка)³⁰⁸ Африканської риторичної асоціації.

Серед інших риторикознавчих заходів наступного року є і зустріч «*Дисципліна риторики*» [англ.: «The Discipline of Rhetoric»] (Бостон, 31 березня – 2 квітня 2016 р.; США) Американського товариства Ренесансу, конференція «*Коли виступаєш (виступаючи) у Парламенті: історія, політика, риторика*» [англ.: «Speaking in Parliament: history, politics, rhetoric»] (Лондон, 6–7 квітня 2016 р.; Великобританія), XXII Всесвітній конгрес з риторики [ісп.: XXII Congreso Mundial de la retórica] (Буенос-Айрес, квітень 2016; Аргентина) тощо.

Подамо деякі результати пошуку риторикознавчих інституцій та організацій, що спеціалізуються на проблемах розвитку риторико-комунікативної культури сучасного університету, із короткою інформацією про їхню діяльність – активне запровадження дискурсу з актуальних освітніх проблем в Україні, Європі та світі:

– *Європейський Інститут риторики* (Саарбрюккен, Німеччина) [нім.: Europäisches Institut für Rhetorik (ElFR); фр.: Institut Européen de Rhétorique (IER)]³⁰⁹ на базі університету землі Саар як міжфакультетський міждисциплінарний заклад; [нами набуто безпосередній досвід участі у Міжнародній конференції «Риторика в Європі» (Саарбрюккен, 9–13 жовтня 2013 р.)³¹⁰, організованій

---

³⁰⁴ Call for Papers. Holy Hero(in)es. Literary Constructions of Heroism in Late Antique and Early Medieval Hagiography. International conference at Ghent University (Belgium). – URL : // <http://users.ugent.be/~kdtemmer/Call%20for%20Papers%20Heroism.pdf>.

³⁰⁵ International Debate Tournament «Under Chestnut Trees». – URL : // <http://idebate.org/events/international-debate-tournament-under-chestnut-trees-0>.

³⁰⁶ Rhetoric and Change. 17th Biennial Rhetoric Society of America Conference. – URL : // <http://rhetoricsociety.org/aws/RSA/pt/sp/conferences>.

³⁰⁷ CSSR/SCÉR – Canadian Society for the Study of Rhetoric. 2016 Conference. – URL : // <http://cssr-scer.ca/conference/2016-conference/>.

³⁰⁸ 2016. Rhetoric Conference in Namibia. – URL : <https://aarsouthafrica.wordpress.com/2015/05/08/2016-rhetoric-conference-in-namibia/>.

³⁰⁹ Sherbakova Olena (Ukraine). L'étude est menée dans le cadre de la préparation à la Conférence internationale « La Rhétorique en Europe » (Saarbrücken, 9–13 octobre 2013) / Olena Sherbakova. – Mode of access : uni-saarland.de/fileadmin...Shcherbakova_Olena.pdf http://www.uni-saarland.de/fileadmin/user_upload/Info/Europa/institute/eir/Proceedings/Paper_Shcherbakova_Olena.pdf.

³¹⁰ Internationale Tagung 2013: Oktober 2013. Campus der Universität des Saarlandes. Rhetorik in Europa: Konvergenz und Divergenz in der Entwicklung. – URL : <http://www.uni-saarland.de/institut/eir/internationale-tagung-2013-rhetorik-in-europa.html>.

за участі трьох освітніх і наукових закладів Німеччини й Люксембургу та присвячений інтернаціональній і міждисциплінарній риториці];

– *Канадське товариство з вивчення риторики* [англ.: Canadian Society for the Study of Rhetoric (CSSR); чи фр.: La Société Canadienne pour l'Étude de la Rhétorique (SCÉR)] – міжнародна двомовна установа дослідників і викладачів, які присвячують свою роботу вивченню риторики – її теорії, практиці, критиці, історії та педагогіці;

– *Міжнародна асоціація з освітніх дебатів* [англ.: The International Debate Education Association (IDEA)] – глобальна мережа асоціацій, що поціновує дебати як спосіб надання молоді права голосу; серед засновників – особи з Бельгії, Великої Британії, Киргизстану, Македонія, Нідерландів, США і Тунісу;

– *Міжнародна дослідницька група з риторики («Ейкос»)* [англ.: The Eikos. International Research Group on Rhetoric] (Палермо, Італія), котра сприяє проведенню досліджень з риторики й аргументації з огляду на міждисциплінарний підхід, проте з превалюючим філософський інтересом, й упроваджує філософсько-антропологічний підхід до вивчення риторики;

– *Міжнародне товариство з вивчення біблійної та семітської риторики* [іт.: «Società internazionale per lo studio della Retorica Biblica e Semitica» (RBS)] (Рим, Італія) – некомерційна організація, покликана виключно до вивчення семітської літератури, особливо у біблійній царині – більша частина Нового Завіту й інші семітські тексти;

– *Міжнародне товариство з історії риторики* [англ.: The International Society for the History of Rhetoric (ISHR)] сприяє вивченню як теорії і практики риторики за усі періоди й в усіх куточках світу, так і взаємозв'язку риторики з поетикою, теорією літератури і критикою, філософією, політикою, релігією, правом й іншими аспектами культурного контексту; проведено 20 міжнародних конференцій (1977–2015);

– *Наукова некомерційна грецька асоціація сприяння риториці в освіті* (Афіни, Греція) [гр.: Πανεπιστημίου Αθηνών και η επιστημονική μη κερδοσκοπική Ελληνική Ένωση για την Προώθηση της Ρητορικής; дослівно: Грецький союз із просування (введення) риторики в освіті (до навчання); інші переклади назви: Грецьке об'єднання підтримки риторики в освіті чи Грецька асоціація з підвищення становища риторичної освіти];

– *Риторичне товариство Америки (США)* [англ.: The Rhetoric Society of America (RSA)], що є організацією для науковців, вчителів і студентів будь-якої спеціальності, котрі зацікавлені у вивченні риторики, мистецтві ефективного спілкування; охоплює дослідження широкого спектру текстів (розмовних і писемних, візуальних і матеріальних в історичних, соціальних і культурних контекстах) тощо;

– *Риторичне товариство Греції* (Афіни, Греція) [гр.: Ρητορική Εταιρεία Ελλάδος] – некомерційна організація, покликана сприяти дискусії в освіті тощо; проводить уже згаданий 36-ий Усесвітній університетський чемпіонат під егідою муніципалітету міста Салоніки та регіону Центральної Македонії;

– *Риторичне товариство Європи* (Ольборг, Північна Ютландія, Данія) [англ.: The Rhetoric Society of Europe (RSE); дан.: Aalborg, Aalborg University, Denmark] – організація для європейських дослідників і викладачів, які працюють у галузі риторичного мистецтва; покликана сприяти просуванню наукових досліджень, вивчаючи і викладаючи риторику в Європі, та полегшити професійне співробітництво між членами товариства; запрошуються й колеги з усього світу;

– *Російська риторична асоціація дослідників, викладачів і вчителів риторики* (Москва, Росія) [рос.: Российская риторическая ассоциация исследователей, преподавателей и учителей риторики; скорочено – Российская риторическая ассоциация (РРА)], заснована на Всеросійській конференції з риторики з ініціативи науковців і педагогів, які упродовж багатьох років досліджують наукові проблеми риторики і викладання риторики у школах та вищих освітніх закладах; готується до проведення своєї 20-ої конференції;

– *Скандинавська мережа з історії риторики* (Копенгаген, Данія (офіційно – Королівство Данія; дат.: Kongeriget Danmark)) [дат.: Nordisk Netværk for Retorikkens Historie; англ.: The Nordic

Network for the History of Rhetoric (NNRH)] склалася за ініціативи Pernille Harsting, тодішнього наукового співробітника університету Копенгагена.

Відома інформація щодо діяльності *Усесвітнього інституту дебатів* (США), Інституту риторики ім. Д. Кеннеді (Київ, Україна; Таллінн, Естонія), *Центру вивчення риторики у суспільстві* (Вірджинія, США), *Центру аналізу релігійної риторики античності* та *Центру досліджень у галузі риторики, філософії й історії ідей* (обидва – Париж, Франція), а також низки інших дослідницьких, навчальних і культурно-освітніх інституцій у риторичній галузі знань і старань людства – асоціацій, організацій, установ чи товариств, наукових центрів, груп і шкіл, університетських факультетів та інститутських кафедр, департаментів чи управлінь.

Висновки. Здійснений аналіз провідного міжнародного досвіду з вивчення засад розвитку риторико-комунікативної культури сучасного університету як інтегративного фактора формування академічної еліти дозволив не тільки виявити низку міждисциплінарних риторикознавчих заходів світових фахових об'єднань (передусім цьогорічних конференцій із риторики у системі вищої освіти й науки), а й відобразити новаторську спробу їх синтезу. А їхня кількість і стрімка поширеність на різних континентах свідчить не тільки про актуальність, а й новизну започаткованого дослідження.

В аналізі також подано деякі узагальнені фактографічні відомості щодо діяльності близько двадцяти риторикознавчих інституцій і організацій (товариств, асоціацій чи інших установ), котрі активно запроваджують дискурс з актуальних проблем вищої освіти. Це дає можливість визначити головні напрями і завдання новітніх риторикознавчих ініціювань, що також свідчить на користь і перспективи досліджуваної проблематики. До того ж, проведений аналіз дозволяє значно розширити бібліографічну джерельну базу (насамперед – уперше відкрити доступ до систематизованих у викладі електронних джерел із новітніх риторикознавчих досліджень) та детальніше ознайомитися зі спектром тематичного кола наукових уподобань сучасних риторів – представників університетської й академічної еліти початку XXI століття з понад двадцяти країн світу.

Зарубіжні фахівці з риторики кінця XX – початку XXI століття

Вивчення зарубіжного досвіду сучасних риторикознавчих досліджень потребує широкого залучення до опрацювання новітніх матеріалів науковців і викладачів риторики (загальної та професійно зорієнтованої) у системі вищої освіти. Із-поміж провідних фахівців світу у риторикознавчій галузі життєдіяльності кінця XX століття наведемо (далі усі наведені переліки – прізвищ дослідників, назв країн тощо – подано за абетковим принципом; назви творів – мовами оригіналів (для російськомовних видань) чи перекладів (російсько- та українськомовних); дати – за першістю виходу у світ. – О. Щ.):

– *Сергія Аверенцева* (СРСР-Росія) «Риторика и истоки европейской литературной традиции» (М., 1996) та «Риторика как подход к обобщению действительности» (М., 1981);

– *Ролана Барта* (Франція) «Введение в структурный анализ повествовательных текстов» (Париж, 1966; пер. – М., 1987) та «Избранные работы: Семиотика: Поэтика» (М., 1989);

– *Михайла Бахтіна* (СРСР) «Эстетика словесного творчества» (М., 1979) та «К философии поступка» (К., 1994);

– *Тьона Адриануса ван Дейка* (Нідерланди) «Язык. Познание. Коммуникация» (пер. – М., 1989);

– *Жака Дюбуа* (Бельгія) разом із колегами-викладачами Льєзького університету – *Франсіс Еделін, Жаном-Марі Клінкенбергом, Філіпом Менге, Франсуа Піром і Адленом Триноном* – засновниками «Групи Мю» [франц. – «Groupe μ»] «Общая риторика» (Париж, 1970 і 1982; пер. – М., 1986 і 1998);

– *Умберто Еко* (Італія) «Отсутствующая структура. Введение в семиологию» (пер. – СПб., 2006);

– *Франса Х. ван Ємерена і Роба Гроотендорста* (Нідерланди) – викладачів Амстердамського університету «Аргументация, коммуникация и ошибки» (пер. – СПб., 1992);

– *Жерара Женнета* (Франція) «Фигуры» (М., 1998);

– *Юлії Кристевой* (Болгарія-Франція) «Избранные труды. Разрушение поэтики» (М., 2004);

– *Юрія Лотмана* (СРСР-Естонія) «Избранные статьи» (Таллінн, 1994);

– *Хаїма Перельмана* (Бельгія) – одного з засновників неориторики «Философия и риторика» та «Новая риторика. Трактат по аргументации» (Париж, 1952 і 1958; пер. – М., 1987) у співавторстві з *Люсі Ольбрехт-Тутекою*;

– *Юрія Рождественського* (Росія) «Теория риторики» та «Принципы современном риторики» (обидві – М., 1997 і 1999);

– *Цветана Тодорова* (Франція) «Разновидности дискурса» (Париж, 1978) й ін.

Перші роки XXI століття знаменуються виходом у світ чималої кількості російсько- та українськомовних перекладів зарубіжних риторикознавчих праць загального й локального характеру. До кола дослідників, приміром, належать такі:

– *Джон Адаір* (Сполучене Королівство) «Эффективная коммуникация. Как стать ферзем» (М., 2006);

– *Роман Браун* (Німеччина) «Власть риторики. Лучше говоришь – больше достигаешь» (М., 2005);

– *Карстен Бредемайер* (Швейцарія) «Искусство словесной атаки: Практическое руководство» та «Черная риторика: Власть и магия слова» (обидва – М., 2005 і 2006);

– *Джері Вайсман* (США) «Мастерство презентаций» (М., 2004), «Блестящая презентация. Как завоевать аудиторию» (СПб., 2011) та «Искусство делать эффектные презентации. Техника, стиль и стратегии от самого известного в Америке преподавателя ораторского искусства» (М., 2012);

– *Річард Доуіз* (США) «Утерянное искусство красноречия» (М., 2014);

– *Ларрі Кінг* (США) «Как разговаривать с кем угодно, когда угодно и где угодно» (М., 2006);

– *Джесі Ламертон* «Учитесь говорить» та «Говори как Цицерон» (обидва – М., 2003 і 2005);

– *Дороті Лідс* (США) «Убедительная речь. Как привлечь, заинтересовать и воодушевить аудиторию» (М., 2007);

– *Нік Морган* (США) «Ораторское искусство» (М., 2005);

– *Аллан Піз* й *Алан Гарнер* (Австралія) «Говорите точно... Как соединить радость общения и пользу убеждения» (М., 2005), а також *Аллан Піз* і *Пол Данн* «Как писать так, чтобы было понятно всем! Эффективные приемы деловой и личной переписки» та «Язык телодвижений. Как читать мысли окружающих по их телодвижениям» (обидві – М., 2004 і 2003);

– *Хосе Луїс Рамірес* (Швеція) «Поновлення Риторики як основи громадянства і освіти» (Л.-К., 2008) й інші теоретики і практики риторики.

Широко популярними й досі залишаються переклади українською й російською мовами перевидань авторів, яких уже у другій половині ХХ сторіччя вважали класиками жанру. До їхнього числа зараховують:

– *Дейла Карнегі* (США) – американського письменника, що стояв біля витоків теорії спілкування й став засновником Інституту ефективного ораторського мистецтва і людських стосунків, з українськомовним виданням популярної трилогії «Як завойовувати друзів та впливати на людей», «Як виробити в собі впевненість і впливати на людей, виступаючи прилюдно» та «Як перестати хвилюватись і почати жити» (Х., 2001) [найбільш повний російськомовний переклад цих робіт – «Как завоевывать друзей и оказывать влияние на людей», «Как вырабатывать уверенность в себе и влиять на людей, выступая публично» та «Как перестать беспокоиться и начать жить» (Ленінград, 1991)];

– *Хайнца Леммермана* (Німеччина) – професора Бременського університету з двома російськомовними науково-популярними перевиданнями: «Учебник риторики. Тренировка речи с упражнениями» та «Уроки риторики и дебатов» (обидва – М., 1999 і 2002);

– *Поля Л. Сопера* (США) – викладача із 35-річним досвідом роботи в університеті штату Теннесі, який, до того ж, певний час очолював факультет риторики і театру, «Основы искусства речи. Книга о науке убеждать» (Ростов на/Д., 1999);

– *Іржі Томана* (Чехія-Швейцарія) – чеського письменника і соціолога з актуальним до сьогодні «Мистецтвом говорити» (К., 1986);

та деяких інших авторів, чії твори, здебільшого з практичними рекомендаціями, були розраховані на достатньо широку аудиторію читачів: як професіоналів різних сфер людської діяльності, які прагнуть навчитися виступати публічно, так і студентів усіх спеціальностей і форм навчання та усіх охочих до вдосконалення своєї ораторської майстерності.

Принагідно розширимо перелік ще мало відомими іменами зарубіжних представників університетської й академічної еліти початку ХХ століття із зазначенням їхніх ключових риторикознавчих досліджень. Скажімо, серед англо- й німецькомовних університетських видань, які ще не перекладено українською чи російською мовами, уперше назвемо (прізвища авторів – за абеткою):

– праця *Штефані Аренда* [Stefanie Arend] «Введення до риторики й поетики» (Дармштадт, 2012);

– університетський довідник *Альбрехта Бемеля* [Albrecht Behmel] «Академічна риторика» (Штуттгарт, 2012);

– декілька видань «Саарбрюккенського збірника праць із риторики» (Саарбрюккен, 2011 й ін.) *Норберта Гутенберга* [Norbert Gutenberg] у співавторстві з колегами;

– четверте перевидання посібника *Роберта Коннора* [Robert J. Connors] й *Едварда Корбета* [Edward P. J. Corbett] «Класична риторика для сучасного студента» (Нью-Йорк–Оксфорд, 1999);

– наукове дослідження *Джеймса Кросвайта* [James Crosswhite] «Глибока риторика. Філософія, переконання (або пояснення), насильство, справедливість, мудрість» (Чикаго–Лондон, 2013);

– навчально-популярну книгу *Сема Лейта* [Sam Leith] «Ви зі мною розмовляєте? Риторика від Аристотеля до Обами» (б/м. [ймовірніше – Лондон], 2012);

– одинадцяте перевидання книги *Стівена Лукаса* [Stephen E. Lucas] «Мистецтво публічних виступів» (Бостон, 2011);

– історичну працю *Джозефа С. Мейзела* [Joseph S. Meisel] «Публічна промова та культура суспільного життя за доби Гладстона» (Нью-Йорк, 2002);

– декілька перевидань літературно-критичної роботи *Дженніфер Річардс* [Jennifer Richards] «Риторика» (Лондон і Нью-Йорк, 2006 і 2008);

– дослідження *Дж.-Майка Спроула* [J. Michael Sproule] «Публічний виступ. Уведення до риторичної компетенції» (б/м. (США), 2001);

– книгу *Ненсі С. Струвер* [Nancy S. Struever] «Риторика, модальність, сучасність» (Чикаго, 2009);

– роботу *Річарда Тойє* [Richard Toye] «Риторика: дуже короткий вступ» (Оксфорд, 2013);

– перевидання кишенькового довідника *Петера Флуме* [Peter Flume] та *Фольфганга Ментцеля* [Wolfgang Mentzel] «Риторика» (б/м. [ймовірніше – Фрайбург], 2013);

– працю Джеймса Ясінського [James Jasinski] «Довідник із риторики: ключові концепції у сучасних риторичних дослідженнях» (б/м. [Таузанд-Окс (Каліфорнія)], 2001) тощо.

Привертають увагу й такі новітні італомовні видання, як:

– методологічне дослідження *Агостіно Ля Белла й Алесандро Ля Белла* [A. La Bella і A. La Bella] «Переконувати й обґрунтовувати. Наука і техніка переконання» (Мілан, 2011);

– лінгвістична розробка *Федеріки Веньє* [Federica Venier] «Сила слова. Риторика і лінгвістична прагматика» (б/м., 2008);

– напрацювання *Андреа Гранеллі* [Andrea Granelli] у співавторстві з *Флавією Трупією* [Flavia Trupia] «Риторика і бізнес. Відчувати, осмислювати, зваблювати в електронний вік» (б/м., 2014);

– історіографічне дослідження *Ренато Барілі* [Renato Barilli] «Риторика. Історія і теорія. Мистецтво переконання від Аристотеля до наших днів» (Болонья, 2011 і 2014);

– соціологічна праця за співавторства і редакції *Фабріціо Баттістеллі* [Fabrizio Battistelli] «Культура влади між риторикою та інноваціями» (Мілан, 2002);

– три монографії *Біче Мортари Гаравеллі* [Vice Mortara Garavelli] «Довідник із риторики» (Турин, 2011), «Перший урок у риторичній» та «Образно говорячи. Довідник риторичних фігур» (обидва – Рим-Барі, 2011 і 2010);

- літературознавча праця *Лаури Нері* [Laura Neri] «Площини [Поля] риторики. Література, аргумент, дискурс» (Рим, 2011);
- історичне видання *П'єтро Ніко* [Pietro Nico] «Слова лідера. Досвід, моделі, методи й прийоми міжособистісного спілкування» (Мілан, 2005);
- мовознавче дослідження *Франчески П'яци* [Francesca Piazza] «Мова, переконання та істина. Риторика ХХ століття» (б/м., 2004);
- посібник *Флавії Трупії* [Flavia Trupia] «Потужні виступи. Техніки переконання, щоб залишити знак» (Мілан, 2010); тощо.

Висновки. Поданий перелік (понад 60) імен зарубіжних представників університетської й академічної еліти кінця ХХ – початку ХХІ століття (із зазначенням понад 65-ти їхніх ключових риторикознавчих праць) слугує широкою платформою для подальших теоретичних і практичних досліджень сучасних авторів «Риторик», виявляє тематичне коло їхніх напрацювань, збагачує досвідом колег-риторів тощо. Поява новітніх зарубіжних досліджень із риторики, ораторського мистецтва та культури мовленнєвої комунікації початку ХХІ століття дозволяє значно доповнити існуючі бібліотечні фонди. Однак, як виявилось, відібрати, перекласти й проаналізувати іншомовні (мовами оригіналів) бібліографічні джерела з аналізованого напрямку риторикознавчих досліджень останніх років потребує багатьох зусиль. Даються взнаки як рівень знань іноземних мов і час, відведений на виконання поставлених цілей, так і можливості та бажання долучати до роботи новітні праці зарубіжних колег. Тож, нагальною потребою постає завдання не тільки цілеспрямованого пошуку, а й методичного відбору, вибіркового перекладу та систематизованого аналізу отриманих даних, котрі не тільки посядуть належне місце у списку використаної літератури (іноземними мовами) наших подальших напрацювань, але й значно розширять діапазон науково-педагогічного дискурсу у визначеному векторі.

Аналіз декількох франкомовних видань із риторики, ораторського мистецтва і культури мовленнєвої комунікації

Запропонований аналіз провідного міжнародного досвіду сучасних риторикознавчих досліджень потребує широкого залучення до опрацювання новітніх матеріалів науковців та викладачів риторики (загальної і професійно зорієнтованої) у системі вищої освіти й науки. Сьогодні у бібліотечних фондах багатьох освітніх і наукових закладів (чи у відкритому інтернет доступі) зберігається великий масив оригінальної і перекладної літератури провідних теоретиків риторикознавчої галузі знань другої половини ХХ ст. Їхні праці були розраховані як на наукову спільноту, так і на достатньо широку аудиторію читачів із різних сфер людської життєдіяльності, які прагнуть навчитися виступати публічно, зокрема і на студентів усіх спеціальностей і форм навчання та усіх охочих до самовдосконалення своєї ораторської майстерності.

Окремих вітчизняних розробок з проекцією на короткий чи розлогий (анотований чи систематизований, аналітичний чи реферативний) огляд новітніх зарубіжних риторикознавчих видань мовами оригіналів нами не виявлено. У нашій статті «Актуальність риторики та культури мовленнєвої комунікації у процесі формування елітарної особистості (концептуально-бібліографічних огляд)»³¹¹, окреслено це питання, але воно потребує детальнішого аналізу на конкретних текстах. Тому актуалізуємо завдання уперше оглянути новітні франкомовні наукові і навчально-методичні видання із риторики, ораторського мистецтва й культури мовленнєвої комунікації в якості важливого бібліографічного ресурсу джерельної бази з багатогранних – міждисциплінарних – риторикознавчих досліджень у системі вищої освіти й науки початку 2000-их років.

---

³¹¹ *Щербакова О. А.* Актуальність риторики та культури мовленнєвої комунікації у процесі формування елітарної особистості (концептуально-бібліографічних огляд) / О. А. Щербакова // Риторика: теоретичні та практичні аспекти комунікації: монографія / кол. : проф. В. М. Вандишев, проф. Я. З. Ліханський, проф. О. С. Перемолова; відп. ред. проф. В. Н. Вандишев; Сум. нац. аграрний ун-т, каф. філософії та соціології; Варшав. ун-т, каф. риторики і комунікації. – Суми: Сумський держ. ун-т, 2015. – С. 101–105.

Важливим складником у вивченні новітнього зарубіжного досвіду з означеної проблематики є знайомство з досягненнями колеґ-риторів через огляд низки бібліографічних джерел із риторики, ораторського мистецтва та культури мовленнєвої комунікації. Залучимо до розгляду попередньо відібрані наукові і навчально-методичні видання таких авторів (прізвища, а далі огляд видань – за абетковим порядком), як:

– *Еммануель Данблон* [Emmanuelle Danblon] із філософським осмисленням «Людина риторики: культура, розум, дія» (Париж, 2013);

– *Шарлін Лісетт* [Charline Licette] із навчально-практичними рекомендаціями «Уміти говорити публічно. Навчіться оволодівати увагою вашої аудиторії! Протестувати свої ораторські здібності. Методи висловлювань. Вправи для самовдосконалення» (Левалуа-Пере, 2008 і 2014);

– *Жорж Моліньє* [Georges Molinié] з теоретичним обґрунтуванням «Словника з риторики» (Париж, 2014);

– *Крістін Нуаль-Кльозад* [Christine Noille-Clauzade] із філологічним аналізом класичної риторики «Всесвіт стилю. Аналіз класичної риторики» (Мец, 2003);

– *Філіпп-Жозеф Салазар* [Philippe-Joseph Salazar] з двома працями: антологією керівництва з красномовства «Мистецтво говорити» й публіцистичною розвідкою «Промови лідерів. Розшифрувати промови сильних світу цього» (обидві – Париж, 2011);

– *Жоель Гард Тамін* [Joëlle Gardes Tamine] із навчально-методичною «Риторикою» (Париж, 2011).

До уваги аналіз новітніх франкомовних наукових і навчально-методичних видань із риторики, ораторського мистецтва та культури мовленнєвої комунікації цих представників світової університетської й академічної еліти початку XXI століття, котрі презентують вищі освітні і наукові заклади Бельгії, Південної Африки та Франції.

«*L'Art de parler. Anthologie de manuels d'éloquence par Philippe-J. Salazar*» (Paris, 2003)³¹²; укр. переклад: «Мистецтво говорити. Антологія керівництва з красномовства за редакцією Філіппа-Жозефа Салазара» (Париж, 2003); видавництво «Klincksieck», що спеціалізується на виданні книг із суспільної історії. У цьому дослідженні зауважено на ключових моментах у довгих перипетіях риторичного мистецтва з багатьма історичними паралелями – від демократичних джерел стародавніх Афін і Римської республіки до змін періодів розквіту чи занепаду красномовства з опертям на його роль у становленні різних доль, країн і держав.

Для своєї антології «Мистецтво говорити» Філіпп-Жозеф Салазар «вибрав і презентував» світові (перш за все – франкомовному читачеві) 42 фрагменти промов (і діалогів) видатних людей чи не за усіх історичних епох, починаючи Платоновим «Менексеном» і завершуючи Постановою Національної асамблеї «Le Parlement de la Ve République». У «Мистецтві говорити» наведено уривки з творів Аристотеля, Цицерона, Квінтіліана, Тацита, Еразма, Жана Кальвіна, Ніколя Ланселота, Рене Декарта, Олів'є Парту, Бернара Ламі, Мадам Дюфренуа, Генрі Моріса, Фернана Корко й ін. Наприкінці видання упорядник подає стислий, проте насичений фундаментальними поняттями риторики, глосарій, зауважуючи: стосовно риторичних фігур варто звернутися до «Риторичного словника» (Париж, 1992) Жоржа Моліньє (Georges Molinié) та «Літературних прийомів» Бернара Дюпріє (Bernard Dupriez). Уміщено у роботі науковця й «Поради щодо читання» з переліком головних і другорядних праць тощо. При цьому (поза суперечними обговореннями й існуючими практиками, властивими для подібного роду історичним екскурсам), Філіпп-Жозеф Салазар центральне місце у політичній європейській культурі настійливо відводять саме майстерності мовлення – «*métier de la parole*» [rhetorikè technè].

Антологія керівництва з красномовства «Мистецтво говорити» пов'язана з іменем відомого французького філософа і філолога Філіппа-Жозефа Салазара³¹³ – почесного професора риторики і гуманітарних наук Університету Кейптауна [Université de Cape Town] (Південна Африка), де він

³¹² L'Art de parler. Anthologie de manuels d'éloquence par Philippe-J. Salazar. – [Paris] : Klincksieck. – 2003. – 370 p.

³¹³ Philippe-Joseph Salazar. – URL : https://fr.wikipedia.org/wiki/Philippe-Joseph_Salazar.

заснував (1995) і досі очолює Центр риторичних досліджень, у рамках якого ініціював африканський щорічник із риторики – «Риторика Південної Америки» [«Rhetoric of South America»] та досі залишається його головним редактором. Деякий час Філіпп-Жозеф Салазар був членом Ради Міжнародного товариства з історії риторики [англ.: The International Society for the History of Rhetoric (ISHR)] (1996–1999), директором проекту «Риторика і демократія» (1998–2004) Міжнародного коледжу філософії у Парижі (Франція); обіймав низку престижних посад; був запрошеним учасником різноманітних заходів не тільки у згаданих країнах, а й у Бельгії, Іспанії, Італії, Канаді, Марокко, Німеччині, Росії, Словенії, Сполученому Королівстві, Швейцарії, Швеції; проводив міжнародні проекти з публічної риторики в Аргентині, Марокко, Канаді, Норвегії, Польщі, Румунії, Угорщині, Швеції; має декілька міжнародних премій і національних нагород. Тож, упорядник «Мистецтва говорити» й досі залишається активним діячем в обраній галузі університетських та академічних досліджень риторики.

На даний момент він – завідувач кафедри риторики згадуваного Університету Кейптауна, пропагує цю дисципліну по всьому світові. [А така ідея надзвичайно співзвучна й нашим переконанням і прагненням донести до науково-освітнянської спільноти недооцінене на сьогодні значення риторики (з її скарбами і можливостями у національній і світовій перспективі) задля вирішення багатьох життєво необхідних зрушень, зокрема й щодо реформувань у системі вищої освіти України.] До того ж він є керівником збірника праць «Влада переконання» («Pouvoirs de persuasion») у вищезазначеному видавництві «Klincksieck» і творцем хроніки «Ритор космополіт» («Rhéteur cosmopolite») на одному з міжнародних сайтів.

Із-поміж численних публікацій Філіппа-Жозефа Салазара (наукових, аналітичних і публіцистичних статей, оглядів, есе, хронік, заміток), котрі охоплюють широкий спектр риторикознавчих досліджень (додамо: і перекладів різними мовами світу – французькою, англійською, іспанською, португальською, китайською, арабською), є і його новітнє видання; цього разу – болгарською мовою: «Реториката на политическа. Теория и реториката на политическата» (Софія, 2014) видавництва Софійського університету імені Святого Климента Охридського [Софийски университет «Св. Климент Охридски»] (Болгарія).

Детальнішого вивчення потребує й інша актуальна на сьогодні книга Філіппа-Жозефа Салазара – «*Paroles de leaders: Décrypter le discours des puissants*» (Paris, 2011)³¹⁴; укр. переклад – «Промови лідерів. Розшифрувати промови сильних світу цього» (Париж, 2011); видавництво «François Bourin Editeur», що спеціалізується на літературі з права, економіки, управління, тестувань, документів, гуманітарних наук, міжнародних і релігійних питань. «Промови лідерів (...)» присвячено своєрідному – публіцистичному – аналізу публічного дискурсу світових лідерів та людей, наділених владою. Автор цього видання, як філософ і фахівець із риторики, змальовує «живі портрети» (неочікувані й подеколи смішні) публічних ораторів та лідерів слова (дослівно: «des orators en vue et des leaders en bouche»).

Антологія керівництва з красномовства «Мистецтво говорити» та «Промови лідерів. Розшифрувати промови сильних світу цього» Філіппа-Жозефа Салазара (поряд з іншим його чисельним доробком) свідчать про вагомий внесок французького педагога і науковця до плідного розвитку новітніх досліджень теоретичних, історичних і прикладних аспектів риторики. Тож, за аналізованими виданнями стоїть унікальна особистість, яку можна назвати «Людиною риторики»; не випадково у довідковій літературі є означення науковця як «філософа і ратора» («le philosophe et rhétoricien»)³¹⁵. Адже він, досвідчений історик риторики й аналітик риторики політичного переконання і політичної влади, є однією з ключових фігур так званого риторичного повороту у гуманітарних і соціальних науках Франції та США 1990–2000-их років [«Rhetorical turn» полягає у зміні акцентів у дискурсі цих наук на визнання того, що риторичні прийоми і засоби глибоко й невідворотно впливають на формування реальності].

³¹⁴ Salazar, Philippe-Joseph. *Paroles de leaders: Décrypter le discours des puissants* / Philippe-Joseph Salazar. – Paris : François Bourin Editeur, 2011. – 294 p

³¹⁵ Philippe-Joseph Salazar. – URL : https://fr.wikipedia.org/wiki/Philippe-Joseph_Salazar.

До розгляду франкомовних наукових і навчально-методичних видань за зазначеною проблематикою залучаємо і дев'яте перевидання «Словника з риторики» Жоржа Моліньє [Georges Molinié] – «*Dictionnaire de rhétorique*» (Paris, 2014)³¹⁶, що побачив світ у серії «Словники, енциклопедії й атлас» (№ 16007) завдяки видавництву «Le livre de Poche»; перше видання (1992) підготовлено «Librarie Générale Française». Риторичний словник має 400 рубрик із термінологічними визначеннями понять та коментарями до них і 14 таблиць-оглядів із цілями риторики, трьома її головними жанрами, рівнями і різновидами стилів, п'ятьма розділами ораторського мистецтва, частинами дискурсу, якостями стилю, доведенням тощо. У матеріалі систематизовано та пояснено чи не усі риторикознавчі аспекти.

«Словник із риторики» дає змогу згадати одного з найвідоміших французьких науковців, який ще донедавна був фахівцем із французької стилістики і семіотики. Довгий час (1988–2014) Жорж Моліньє був професором семіотики і риторики Університету Париж-Сорбонна (Париж-IV) [Université Paris-Sorbonne (Paris-IV)] (Франція), затим уперше став президентом цього престижного освітнього закладу (1998–2003), за п'ять років – удруге (2008–2012); тобто увійшов до історії цього славетного Університету як шостий і восьмий його президент³¹⁷. Він був науковим експертом для різних французьких і зарубіжних науково-дослідницьких інституцій та установ, віце-президентом Конференції президентів університетів (2000–2002); головував у декількох асоціаціях, був членом різних рад і комітетів, а також директором журналу «XVII-ème siècle» та автором сотні праць зі стилістики й семіотики. Відтак, автор «Словника з риторики» – Жорж Моліньє – став достатньо помітною фігурою у розвитку вищої освіти і науки своєї держави та одним із яскравих представників університетської й академічної еліти Франції.

«*L'homme rhétorique: culture, raison, action*» (Paris, 2013)³¹⁸; укр. переклад – «*Людина риторики: культура, розум, дія*» (Париж, 2013). Філософське осмислення бельгійського філолога та лінгвіста Еммануель Данблон [Emmanuelle Danblon], професора риторики Вільного університету Брюсселя [Université Libre de Bruxelles] (Бельгія), вийшло під серією «Гуманітарні науки» («Humanités») французького видавництва «Les Éditions du Cerf», що спеціалізується на релігійній літературі. В анотації до видання зазначено: авторка відправляється на пошуки уявлення про людський розум, сформований риторикою; вона обґрунтовує складники техніки, призначеної для раціональної людини – людини-громадянина, яка з допомогою риторики зможе висловити свої почуття, емоції, інтуїтивні міркування. Головні функції риторики дослідниця розглядає як у спонтанному й універсальному проявах, так і у практичному застосуванні, що стоїть на варті суспільних інституцій. Зрештою, модель риторики, якою вона була задумана у класичному сенсі, перейшла до сучасного суспільства; вона дає можливість об'єднати товариство однією ідеєю, проте водночас може призвести і до зворотного. Еммануель Данблон показує, яким чином модель риторики та її застосування могли б стати цінним засобом задля нового виклику – бути впевненістю у собі, не зважаючи на такий світовий порядок, де невпевненість є законом, де ніхто не може нас залишити, окрім нас самих.

За епіграф до книги «Людина риторики: культура, розум, дія» Еммануель Данблон послугувалася відомою цитатою Аристотеля: «Задля того, щоб стати кваліфікованим у будь-якій професії, треба пройти природний відбір, навчання та практику» (мовою оригіналу: «Pour devenir habile en quelque profession que ce soit, il faut le concours de la nature, de l'étude et de l'exercice»). Зміст цього видання простий і лаконічний: «Як була написана історія» (як усе починалося, як риторика втратила душу і як організувалося протистояння), «Як використовується риторика практично» (як думати, перебуваючи в дії, як висловлювати свої емоції, розповідати історії,

---

³¹⁶ Molinié, Georges. *Dictionnaire de rhétorique* / Georges Molinié. – 9e édition. – Paris : Le livre de Poche, 2014. – 351 p. (Coll. : « Dictionnaires, encyclopédies et atlas » [16007]).

³¹⁷ Georges Molinié. – URL : <http://www.letudiant.fr/educpros/personnalites/molinie-georges-545.html>.

³¹⁸ Danblon, Emmanuelle. *L'homme rhétorique: culture, raison, action* / Emmanuelle Danblon. – Paris : Les Éditions du Cerf. – 2013. – 231 p. – (Humanités).

завершувати висловлювання, вирішувати й розмірковувати) та «Риторика чи мистецтво робити світ людянішим». Виклад твору доступний і зрозумілий для невибагливого, але вдумливого читача.

Еммануель Данблон є авторкою багатьох новітніх наукових праць, серед яких: «Демократична аргументація» [«Argumenter en démocratie»] і «Функція переконання. Антропологія риторичного дискурсу» [«Rhétorique et rationalité. Essai sur l'émergence de la critique et la persuasion»] (обидві – Брюссель, 2004 і 2002), «Риторика і раціональність. Начерк про становлення критики і переконання» [«La fonction persuasive. Anthropologie du discours rhétorique: origines et actualité»] (Париж, 2005) тощо. Бельгійська дослідниця – генеральний секретар Фонду Хаїма Перельмана; організаторка й активна учасниця різних міжнародних заходах (конференцій, симпозіумів, семінарів, читань, днів досліджень), що проходять на базі факультету філософії і філології Вільного університету Брюсселя та в інших наукових і навчальних установах. Вона увіходить до дослідницької групи GRAL [Groupe de recherche en Rhétorique et Argumentation Linguistique] Вільного університету Брюсселя, яка зацікавлена у встановленні зв'язків між переконанням і впровадженням аргументативної раціональності, виокремлюючи вивчення основних питань сучасної доби; GRAL – співтовариство, покликане сприяти вивченню риторики й аргументації у динамічних і міждисциплінарних вимірах, щорічно проводить десятки найрізноманітніших заходів не тільки у Бельгії, а і в Ізраїлі і Італії, у Канаді та Франції. Скажімо, торік Еммануель Данблон увіходила до складу оргкомітету Міжнародного симпозіуму з риторичного мистецтва «Хрупкість та розмитість. Приручити нестійкість: риторичне мистецтво» [«Le fragile et le flou. Apprivoiser la précarité: un art rhétorique»], що проходив у Вільному університеті Брюсселя (Брюссель, 3–5 квітня 2014 р.).

«*La rhétorique*» (Paris, 2011)³¹⁹ – друге видання (перше – 1996 р.) навчально-методичної «*Риторики*» Жоель Гард Тамін [Joëlle Gardes Tamine], французького професора лінгвістики і філології Університету Париж-Сорбонна (Université Paris-Sorbonne), одного з найстаріших вищих навчальних закладів з вивчення літератур, мов, культур, мистецтв, гуманітарних і соціальних наук. «*Риторику*» Жоель Гард Тамін випущено видавництвом «Armand Colin», що спеціалізоване на гуманітарних і соціальних науках із призначенням для широкої читацької аудиторії – студентів, викладачів та ентузіастів наук; її презентовано колекцією «Cursus. Série “Littérature”» («Програма. Серія “література”»), котра пропонує студентам вищих освітніх закладів краще засвоювати вивчення предметів і дисциплін у визначених галузях, зокрема з літератури. Характерні особливості цієї «*Риторики*»: оригінальність і почасти вишуканість думки автора, з огляду на змістову і структурну компоненти твору. Предмет досліджень Жоель Гард Тамін постає у співвіднесенні з такими характеристиками людської особистості, як тіло, серце, розум, дух, свобода, пристрасть тощо; представлено численні риторичні фігури й аргументації; можливо, не достатня для унаочнення ілюстративна складова (як на визначений вид її продукції – навчально-методичний посібник), проте наявна чимала кількість цитувань (щоправда дуже дрібним шрифтом).

Французька дослідниця у простий і доступний спосіб прагне розкрити такі частини свого доробку, як: «Принципи та еволюція» (загальні принципи та декілька історичних віх); «Тіло і серце» (пам'ять; дія; етос і пафос, а також характер пристрасті); «Дух» (винахідливість чи розум; доступність); «Між серцем і розумом: стиль і фігури»; на завершення – «Портрет», де приділено увагу місцю портрета в риторичі, характеру, презентації людини тощо. На сьогоднішній день Жоель Гард Тамін – авторка великої кількості статей і декількох книг з мови, зокрема з мови поезії [«*La rhétorique profonde de Saint-John Perse*»] (Париж, 2002; із Colette Camelin); вона – фахівець із граматики та поетичної риторики; член редакційних оглядів з літератури і поезії; має свій сайт, багато часу приділяє особистому листуванню з дописувачами; залишається почесним професором Університету Париж-Сорбонна, у якому пропрацювала багато років.

Привертає увагу і чергове перевидання навчально-прикладного характеру Шарлін Лісетт [Charline Licette] – «*Savoir parler en public. Apprendre à captiver votre auditoire! Tester ses capacités*

---

³¹⁹ Tamine, Joëlle Gardes. La rhétorique / Joëlle Gardes Tamine. – [2e éd.] – Paris : Armand Colin, 2011. – 232 с. – (Coll. : « Cursus. Série Littérature »).

oratoires. Les méthodes de prise de parole. Des exercices pour s'améliorer» ([Levallois-Perret], 2008)³²⁰; укр. переклад – «Уміти говорити публічно. Навчіться оволодівати увагою вашої аудиторії! Протестувати свої ораторські здібності. Методи висловлювань. Вправи для самовдосконалення» ([Левалуа-Пере], 2008). Шарлін Лісетт, викладачка з менеджменту, тренер з управління, зв'язків та особистісної ефективності, постійно розробляє нові курси і веде стажування (проводить семінари) з публічного мовлення. У цій розробці (як одному з прикладів реалізації такого курсу) авторка відповідає на низку питань, а саме: як тримати аудиторію, аби вона не заснула, що робити з голосом, як відповідати на заперечення тощо. Завдяки своїм багатьом рекомендаціям і вправам із розвитку ораторського дару його зорієнтовано на тих, хто бажає досягти успіху у публічних виступах. Посібник містить п'ять розділів: «Успішний виступ», «Підготовка розумова і фізична», «Підготовка до виступу», «Перед аудиторією» та «Методи для вдосконалення». Посилання на «Уміти говорити публічно (...)» даємо за його четвертим перевиданням (2008), оскільки у нашому Центрі риторичної культури маємо саме його у зазначеній «Бібліотеці»; знаємо: торік світ побачило восьме – доповнене – перевидання цієї праці (2014)³²¹.

Зазначене видання й увесь доробок Шарлін Лісетт, – усе перевидано по декілька разів у рубриці «Професійна ефективність» того ж самого французького видавництва – «Studyrama» (засноване 2000 р.; знаходиться неподалік Парижа, у Левалуа-Пере), котре розраховане на молодіжну аудиторію; є незалежною групою зв'язку зі студентами і молодими випускниками вищих освітніх закладів. Серед книжок Шарлін Лісетт у цьому видавництві назвемо: «Засвоєння публічних виступів» [«Maitriser la parole en public»] (2006), «Знання управління конфліктом» [«Savoir gérer un conflit»] (2005), «Керівництво зі швидкого й ефективного читання» [«Le guide de la lecture rapide et efficace»] (2005 і 2015), «Навчання управління часом» [«Apprendre a gérer son temps»] (2005) та «Уміння управління стресом» [«Savoir gérer son stress»] (2005).

Залучаємо до аналітичного огляду і філологічну працю з риторики Крістін Нуаль-Кльозад [Christine Noille-Clauzade] «*L'Univers du style. Analyses de la rhétorique classique*» (Metz, 2003)³²²; укр. переклад – «*Всесвіт стилю. Аналіз класичної риторики*» (Мец, 2003); видано у серії «Текстові дослідження» (№ 5) Центром лінгвістичного вивчення тексту і дискурсу філологічного факультету Університету Меца [Université de Metz] (Франція); видавець – Університет Лотарингії і Науково-дослідний центр із вивчення медіації [Université de Lorraine Centre de recherche sur les médiations (CREM)]. У цій ґрунтовній і методично структурованій роботі Крістін Нуаль-Кльозад, старший викладач Нантського університету [Université de Nantes] (Франція), у відповідь на запит «що є стиль?» проводить реконструкцію Аристотелевої системи – від історії риторики до її теорії, аналізує дисфункції класичної риторичної спадщини, зауважує на моральних інтерпретаціях мови, визначає складові самого поняття «стиль автора» тощо. Вона вибудовує свої обґрунтування за чотирма основними розділами: «Техніки мовлення» (або мовленнєві техніки), «Класичні конфігурації аналізу», «До герменевтики фігури» та «Для неформалістичної теоретизації стилю». У загальних висновках свого аналізу класичної риторики «Всесвіт стилю» французька дослідниця задається актуальним на сьогодні питанням «що таке стиль автора», а також іншими положеннями, на кшталт «естетика без патетики» тощо.

Дванадцять років потому, у науковому архіві Крістін Нуаль-Кльозад є ціла низка публікацій; тепер вона – професор риторики і літературної теорії Університету Стендаль-Гренобль 3 [Université Stendhal-Grenoble 3], де студенти вивчають іноземні мови і культури, давні і сучасні літератури, інформаційні та комунікаційні дисципліни тощо, – увесь спектр дисциплін, що охоплюють знання

---

³²⁰ *Licette, Charline. Savoir parler en public. Apprendre à captiver votre auditoire! Tester ses capacités oratoires. Les méthodes de prise de parole. Des exercices pour s'améliorer / Charline Licette. – 4e édition. – [Levallois-Perret] : Studyrama, 2008. – 181 p. – (Coll. : « Efficacité Professionnelle »).*

³²¹ *Licette, Charline. Savoir parler en public. Apprendre à captiver votre auditoire! Tester ses capacités oratoires. Les méthodes de prise de parole. Des exercices pour s'améliorer / Charline Licette. – 8e édition. – [Levallois-Perret] : Studyrama, 2014. – 250 p. – (Coll. : « Efficacité Professionnelle »).*

³²² *Noille-Clauzade, Christine. L'Univers du style. Analyses de la rhétorique classique / Christine Noille-Clauzade. – Metz : Université de Metz, 2003. – 388 p. – (Coll. « Recherches textuelles ». – № 5).*

про людину та соціальні і гуманітарні науки. Активно проводиться у цьому освітньому закладі і науково-дослідницька діяльність під національним іменем одного з визначних класиків французької літератури XIX ст. та одного з засновників психологічного роману – Стендаля. Із-поміж галузей досліджень в Університеті є й наступні: «Риторика від античності до революції» [«Rhétorique de l'Antiquité à la Révolution»], «Лінгвістика і риторика» [«Linguistique et rhétorique»], «Сучасна французька мова: риторика і віршування» [«Langue française moderne: rhétorique et versification»], «Прагматика: риторика і дискурсивний аналіз» [«Pragmatique: rhétorique et analyse des discours»] (усі – Гренобль, 2014–2015). Проводиться в Університеті постійний семінар за темою «Сила слова: нові підходи до риторики» [«Le pouvoir des mots: nouvelles approches de la rhétorique»], під час якого відбуваються зустрічі й обміни думками між молодими дослідниками; виходить цифровий журнал «Exercices de rhétorique» (Гренобль, 2013–2015); у цьому виданні є і новітні публікації Крістін Нуаль-Кльозад.

Із-поміж авторів, чії імена закарбовані до історії розвитку французького риторикознавства, назвемо імена ще декількох «людей риторики», а саме:

– *Лорана Перно* [Laurant Pernot], французький історик і фахівець із давньогрецької риторики; почесний член Інституту університетів Франції [Institut Universitaire de France (IUF)]; член Академії написів і белетристики (писемності і красного письменства / художньої літератури) [Académie des inscriptions et belles-lettres] (Франція), автор численних праць із риторики; почесний член Міжнародного товариства з вивчення біблійної та семітської риторики (Рим) [Société Internationale pour l'étude de la Rhétorique biblique et sémitique]; професор університету Страсбурга [Université de Strasbourg]; засновник і директор (із 1994 р.) Аналітичного центру релігійної риторики античності [Centre d'Analyse des Rhétoriques religieuses de l'Antiquité (C.A.R.R.A.)] тощо. Із-поміж його праць наведемо лише три назви (мовою оригіналу): «Epidictic Rhetoric. Questioning the Stakes of Ancient Praise» (University of Texas Press, Austin, 2015), «New Chapters in the History of Rhetoric» (Brill, Leiden-Boston, 2009), «La rhétorique dans l'Antiquité» (Paris, 2000)].

– *Андре Стефана* [André Stéphane], директор і педагог Школи ораторського мистецтва [l'Ecole de l'Art Oratoire] та автор книги «Таїна ораторів» [«Le secret des orateurs»] (Париж, 2000).

– *Марка Фюмаролі* [Mark Fumaroli], дійсний член Французької академії.

Праці багатьох згаданих викладачів і науковців побачили світ на початку нинішнього століття не тільки у Бельгії, Південній Африці та Франції; вони також були апробовані на міжнародних заходах у Болгарії й Ізраїлі, в Іспанії й Італії, у Канаді і Китаї, Марокко і Німеччині, Росії і Словенії, Сполученому Королівстві та США, Швейцарії і Швеції й інших країнах світу.

Висновки. Поданий аналіз новітніх франкомовних наукових і навчально-методичних видань із риторики, ораторського мистецтва та культури мовленнєвої комунікації уперше розглянуто в якості важливого бібліографічного ресурсу джерельної бази з міждисциплінарних риторикознавчих досліджень у системі вищої освіти й науки початку 2000-их років. Залучено сім головних праць [усі знаходяться у фонді нашої власної бібліотеки риторичних знань від А до Я Авторського центру риторичної культури] шістьох сучасних представників університетської й академічної еліти – викладачів і дослідників риторики із Бельгії, Південної Африки та Франції. Зауважено на своєрідності і змістовому наповненні видань, котрі відображають широкий спектр багатогранних зв'язків класичної риторики з новітніми історичними, філософськими, філологічними, політичними, релігійними, соціологічними, педагогічними, освітянськими, лідерськими аспектами вивчення. Відмічено внесок кожного з авторів до становлення новітнього етапу розвитку зарубіжного риторикознавства початку XXI ст.

Доповнена новітніми зарубіжними виданнями риторикознавча бібліографія може бути послугована як ефективний засіб соціально-культурної комунікації, що сприяє поширенню професійно зорієнтованої інформації та її суспільному використанню; а загалом відіграє важливе значення у розширенні смислового і тематичного діапазону науково-педагогічного дискурсу щодо аналізу провідного міжнародного досвіду з вивчення засад розвитку риторико-комунікативної культури сучасного університету як інтегративного фактора формування сучасного університету.